

Вікторія ДОБРЖАНСЬКА

ВРАХУВАННЯ ОСОБЛИВОСТЕЙ ТЕКСТІВ НАУКОВО-ПОПУЛЯРНОГО ТА НАУКОВОГО ХАРАКТЕРУ ПРИ ОРГАНІЗАЦІЇ РОБОТИ СТУДЕНТІВ НЕСПЕЦІАЛЬНИХ ФАКУЛЬТЕТІВ НАД ЇХ ПЕРЕКЛАДОМ

Переклад спеціальних текстів з мови, що вивчається, на рідну є однією з практичних цілей навчання іноземної мови на неспеціальних факультетах. Для більшості студентів переклад спеціальних текстів виступає як цілком новий вид писемної мовленнєвої діяльності, в якому процес читання здійснюється іноземною мовою, а процес письмової фіксації – рідною. Зазначимо, що програма для середніх загальноосвітніх шкіл передбачає читання, переклад, анотування, переказ спеціальних іншомовних текстів суспільно-політичного та науково-популярного характеру. Переважна більшість автентичних текстів науково-популярного характеру адаптована. Переклади речень, що містять мовні явища (лексичні та граматичні) пасивного мінімуму, винесені в лексико-граматичний коментар до тексту або наявні в зносках. При читанні таких науково-популярних текстів відпадає необхідність самостійного аналізу незрозумілих мовних явищ та роботи зі спеціальними словниками.

Процес перекладу спеціальних текстів потребує певного рівня сформованості мовної компетенції для уможливлення виконання певних операцій: передбачення змісту тексту, виділення в тексті основних структурних елементів, відбір словників чи іншої довідкової літератури для роботи над перекладом тексту, співвіднесення схем, рисунків, іншого ілюстративного матеріалу зі змістом тексту, ознайомлювальне читання тексту, вивчаюче читання тексту з метою здійснення його перекладу. Для результативного здійснення цих операцій як необхідні складові виступають сформовані рецептивні граматичні та лексичні навички. Операція сприймання графічного образу граматичної структури супроводжується розпізнаванням граматичних форм та співвіднесенням їх з певним значенням. Щодо лексичних навичок, що є першочерговими для здійснення процесу перекладу іншомовного спеціального тексту, то їх можна визначити (за С.Ф. Шатіловим) як “навички інтуїтивно-правильного... розуміння іншомовної лексики на основі ... лексичних зв'язків між ... графічною формою слова і його значенням, а також зв'язків між словами іноземної мови” [1: 129].

Переклад спеціального тексту виступає як складна мовленнєва дія. З одного боку, це рецептивний вид мовленнєвої діяльності, і мовленнєвою дією в процесі перекладу виступає смислове рішення, умовивід, що здійс-

нюється в процесі власне читання тексту про себе, яке може здійснюватись лише на основі сформованого вміння зрілого читання. З іншого боку, це продуктивний вид мовленнєвої діяльності. Продуктивна мовленнєва дія реалізується в процесі здійснення перекладу на рівні судження, що виражається у формі речення. Особливістю цього процесу є те, що судження реалізується засобами рідної мови в усній чи письмовій формі. При перекладі науково-популярних та наукових текстів нерідкі випадки, коли виникає необхідність інтерпретації (в протиположності точному дослівному перекладу) думки автора засобами рідної мови. В процесі сприймання, розуміння, співвіднесення з мовними засобами мови, на яку здійснюється переклад, значну роль відіграють власне знання з фахових дисциплін (за специфікою спеціального тексту) та достатній рівень сформованості рецептивних лексичних навичок, навичок обґрунтованої здогадки про значення лексичних одиниць, що можуть бути визначені як ЛЮ потенціального словника, та навички користування двомовними словниками, спеціальними словниками. Складність процесу перекладу зумовлюється також певною психолого-лінгвістичною особливістю.

Теорія мовної комунікації передбачає дослідження щодо суті сприймання та переробки мовної інформації у графічному коді, визначення форм фіксації в пам'яті людини слова або структурної схеми, речення [2: 17]. Переклад здійснюється в умовах постійно діючого двомовного середовища. З довготривалої пам'яті постійно викликаються та співвідносяться мовні одиниці обох мов – структурні (граматичні), семантичні (лексичні) та виражальні (графічні). Виразальними одиницями спеціального тексту обов'язково виступають певні єдності: графіки зі спеціальними позначеннями, формули, рівняння, спеціальні таблиці тощо.

Постає питання, чи можна розглядати процес перекладу як комунікативно-діяльнісний. Розглянемо випадок, коли переклад здійснюється лише одним перекладачем. На перший погляд, наявна лише одна особа, що здійснює усну мовленнєву дію в процесі читання та мовленнєву дію в письмовій формі в процесі перекладу. Учасників взаємодії процесу читання текстового матеріалу можна було б представити як “інформатора (автора) при одному інформованому, на якому цей ... процес комунікації замикається” [3: 300].

Перекладач постійно сприймає думки, що викладені автором у статті, співвідносить їх зі своїми смисловими рішеннями та умовиводами, інтерпретує думки автора засобами мови, на яку здійснюється переклад. Комунікативна спрямованість цього складного процесу взаємодії двох осіб, що виражають думки різними мовами, здійснюється в процесі перекладу на вищому рівні, ніж просте сприймання та розуміння в процесі читання. Процес інтерпретації думок автора текстового матеріалу передбачає наступного учасника комунікації, на якого, власне, він і направлений. Цим учасником є особа, яка через словесно реалізовані перекладачем думки автора матиме змогу здійснювати процес спілкування з автором текстового матеріалу. Вище зазначена схема набуде такого вигляду: а) джерело інформації: словесно

матеріалізовані думки автора, що викладені в текстовому матеріалі; б) перекладач: інтерпретація думок автора засобами іншої мови, що зафіксована в письмовій формі; в) читач (фахівець): сприйняття інтерпретованих перекладачем словесних, матеріалізованих засобами іншої мови, думок автора в процесі читання.

Дистанцію між автором наукової спеціальної статті та фахівцем, якому для підвищення свого професійного рівня необхідні дані, що викладені в іншомовній статті, можна скоротити. Фахівець може самостійно здійснити переклад необхідного для його наукової діяльності текстового матеріалу з іноземної мови на рідну. Саме тому однією з практичних цілей навчання іноземної мови є навчити студентів неспеціальних факультетів читати з повним розумінням, анотувати, рецензувати, реферувати та перекладати автентичний текстовий матеріал за фахом. Експериментальні дані підтверджують гіпотезу щодо доцільності добору вправ залежно від структурно-сміслових і мовних характеристик текстів різних рівнів складності для навчання читання та перекладу фахової літератури [4: 46].

Розглянемо основні випадки, що викликають труднощі при перекладі спеціальних текстів науково-популярного та наукового характеру для студентів природничого факультету.

Приклад 1: Переклад назв хімічних елементів.

Пропонуємо студентам встановити еквіваленти назв хімічних елементів без словника, з опорою на фахові знання, використовуючи дані щодо порядкового номера елемента, його атомної ваги або символу.

Приклад 2: Визначення граматичної структури та переклад речень, в яких відносні займенники *der, die, das, die* вводять означальне підрядне речення. Причиною труднощі є неспівпадання родових значень відповідних іменників в різних мовах.

1. In dieser Zeit veröffentlichte Mendelejew *seine Arbeit* über spezifische Volumina, in der er die Ergebnisse seiner Untersuchungen zusammenfasste. 2. Er arbeitete im Labor von *Bunsen und Kirchhoff*, die damals eine Methode fanden, mit deren Hilfe man die Zusammensetzung der Stoffe untersuchen konnte.

1. В цей час опублікував Менделєєв свою роботу про специфічні об'єми, у якій він узагальнив результати своїх останніх досліджень.

2. Він працював в лабораторії Бунсена та Кірхгофа, які на той час визначили метод, за допомогою якого можна було досліджувати склад речовин.

При перекладі таких речень рекомендуємо студентам графічно визначити структурні граматичні елементи, а лише потім здійснювати переклад.

Приклад 3: При перекладі підрядних умовних речень не виникають труднощі, якщо сполучники *wenn* “якщо” та *falls* “у випадку якщо” вводять підрядні речення. Трудність у процесі розпізнавання, співвіднесення та перекладу виникає у випадку, якщо сполучники *wenn* і *falls* відсутні, внаслідок чого змінюється структура головного та підрядного речення, яка може бути схематично представлена таким чином: *Wenn (falls) ... , so... .*

Wenn Glasplatten bleihaltig sind, sind sie weniger durchlässig. Sind

Glasplatten bleihaltig, so sind sie weniger durchlässig. Якщо в складі пластинок є свинець, то вони менш проникні.

Приклад 4: Однією з особливостей наукового спеціального тексту є використання граматичних структур, до складу яких входить Parfizip II в якості означення. У студентів часто виникає трудність щодо визначення лексичного значення слова. Студентам пропонується така схема послідовності перекладу: переклад речення без означення, визначення лексичного значення дієслова, переклад означення, введення означення в структуру перекладеного речення з визначенням його місця в реченні. При необхідності змінюємо граматичну структуру речення, вводячи у варіант перекладу підрядне означальне речення.

1. Marie Curie begann nach einer stark *strahlenden* Substanz zu suchen.

2. Trotz ihrer *angegriffenen* Gesundheit arbeitete Marie Curie unermüdlich weiter.

1. Марія Кюрі почала шукати сильно випромінюючу субстанцію. (Варіанти: субстанцію, що давала сильне випромінювання; субстанцію з високим рівнем випромінювання).

Незважаючи на своє здоров'я, що руйнувалося, Марія Кюрі продовжувала невтомно працювати. (В даному випадку використання підрядного речення є єдиною можливим варіантом при перекладі означення).

Приклад 5: Переклад Parfizip I і II в якості означення часто стає завданням підвищеної складності, якщо дієслівна форма утворює разом з пояснювальними словами, що стоять перед нею, поширене означення (das erweiterte Attribut). В більшості випадків студентам не важко здійснити власне переклад речення після того, як правильно визначена дана граматична структура, що іноді перешкоджає розумінню змісту речення в цілому при першому читанні. Сформована граматична навичка щодо вміння аналізувати речення з точки зору граматичних структур, що входять до нього, та розрізняти ці граматичні структури за граматичними "сигналами" допомагає долати цю перешкоду. Переклад здійснюється за алгоритмом, запропонованим в попередньому прикладі.

Das von Mendelejew aufgestellte Periodensystem war eine anschauliche Verallgemeinerung des Materials, das über alle zu jener Zeit bekannten Elemente vorlag. Періодична система, розроблена Менделєєвим, була наочним узагальненням матеріалу, який включав відомі на той час елементи.

Приклад 6: Значну складність при перекладі спеціальних текстів складають речення з граматичною структурою lassen + Infinitiv іншого дієслова. Такі речення потребують ретельного аналізу щодо змісту (лексичного) та точного перекладу, так як вони, крім основної, мають ще й важливу додаткову інформацію (модальне значення) щодо процесу, який описується. Розглянемо приклади.

Durch die Anwesenheit freier Elektronen läßt sich auch die hohe Wärmeleitfähigkeit der Metalle erklären. Завдяки наявності вільних електронів можна пояснити також високу теплопровідність металів.

Дослідження доводять, що розуміння тексту не гарантує вербалізацію одержаної інформації в процесі перекладу. Досягнутий певний рівень прагматикона й тезауруса вимагає достатньо розвиненого лексикону студентів для перекладу термінологічних сполучень, складних граматичних структур [5: 79].

Отже, розглянуті нами випадки, що утруднюють переклад спеціальних текстів студентами неспеціальних факультетів, слід розглядати, на наш погляд, як особливості, які необхідно враховувати при організації самостійної роботи студентів з метою виконання завдань, що пов'язані з перекладом спеціальних текстів. Переклад тісно пов'язаний з такими компонентами комунікативної компетенції як мовна компетенція (лексична, граматична) та мовленнєва компетенція (читання, письмо), а також фахова компетенція (вміння розрізняти в тексті, перекладати термінологічні лексичні одиниці, співвідносячи їх з еквівалентами в рідній мові).

Типовою помилкою студентів при здійсненні перекладу є те, що вони надають першочергове значення визначенню лексичного значення слова та власне перекладу речення, а не попередньому аналізу граматичних структур. Ще до власне перекладу здійснюється шлях первинного сприйняття та осмислення думки автора на рівні речення або частини тексту (визначення синтагм у реченні, головних та другорядних членів речення, аналіз морфологічних елементів). Таким чином, процес перекладу постійно супроводжується процесами вивчаючого читання та узагальненням думки автора текстового матеріалу.

Читання та переклад спеціального автентичного текстового матеріалу стає основою для закріплення та розвитку мовної та мовленнєвої компетенції студентів.

1. Шагилов С.Ф. Методика обучения немецкому языку в средней школе. – М., 1986. – 222 с.
2. Бухбіндер В.А. Слово як лексична психологічна одиниця // Методика викладання іноземних мов. Вип. 25. – К., 1996. – С. 17-23.
3. Брагина А.Ф. Значение порядка слов и интонаций как факторов измерений в структуре немецкого предложения // Пути улучшения преподавания иностранных языков. – М., 1970. – С. 228-297.
4. Гринюк Г.А. Експериментальна перевірка ефективності вправ для інтенсифікації навчання читання текстів різної складності з фаху в немовних вузах // Методика викладання іноземних мов. Вип. 25. – К., 1996. – С. 44-46.
5. Баранов О.С. Передмова навчання повного письмового перекладу в умовах факультету в технічному вузі // Методика викладання іноземних мов. Вип. 21. – К., 1992. – С. 76-78.